

BRZY BUDU PRVNÁČEK

Vážení rodiče,

když se blíží čas zápisů do 1. tříd základních škol, mnoho rodičů si klade otázku, zda je jejich dítě zralé a připravené pro vstup do školy.

Článek nabízí přehled strukturálních prvků na téma faktorů školní zralosti.

Pojmem školní zralost označujeme vnitřní vývojové předpoklady, které se vztahují k funkcím závislým na zrání centrální nervové soustavy. Pro diagnostiku školní zralosti jsou určující jednotlivé oblasti. Školní zralost zahrnuje fyzickou, psychickou, sociální a emocionální zralost.

Školní zralost

Školní zralost je chápána jako dosažení takového stupně ve vývoji, aby se dítě mohlo bez problému zapojit do výchovně vzdělávacího procesu (Bednářová, Šmardová, 2011). Školní zralost zahrnuje fyzickou, psychickou, sociální a emocionální zralost, důležitá je také motivace.

K dosažení školní zralosti je zapotřebí určité úrovně řeči, myšlenkových operací, soustředěnosti, pozornosti i sociálních dovedností.

Kromě školní zralosti nás zajímá také školní připravenost, která zahrnuje kompetence kognitivní, emocionálně-sociální, pracovní a somatické.

Školní připravenost se soustřeďuje do těchto sedmi schopností (Bednářová, Šmardová, 2011):

- sebevědomí
- zvědavost
- schopnost jednat s určitým cílem
- sebeovládání
- schopnost pracovat s ostatními
- schopnost komunikovat
- schopnost spolupracovat

Fyzická zralost

I když zvážení fyzické zralosti patří do rukou dětského lékaře, mateřská škola může vyzorovat určité znaky, které na školní nezralost upozorňují.

Pro diagnostiku fyzické zralosti si zkusíme odpovědět například na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Je dítě hodně často nemocné?
- Je moc droboučké na to, aby uneslo školní brašnu?

Váha a výška nejsou hlavním ukazatelem tělesné zralosti, ale je potřeba si tyto ukazatele uvědomovat. Jelikož drobnější tělesná konstituce může způsobovat zvýšenou unavitelnost dítěte. Také některé somatické vady či chronická onemocnění mají vliv na školní způsobilost (Bednářová, Šmardová, 2011).

Pozornost

Pozornost je u předškoláků a školáků velmi důležitá, jelikož úzce souvisí s pracovní zralostí dítěte. Předškolák by se měl dokázat soustředit na zadaný úkol minimálně 15–20 minut. Pracovně zralé dítě poznáme tak, že je schopno se po dobu alespoň 15–20 minut soustředit jak na hru, kterou si samo vybralo, tak i na strukturovanou činnost, kterou si samo nevybralo (Otevřelová, 2016).

Pro diagnostiku této oblasti si zkusíme odpovědět například na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Zvládá dítě úkoly, které vyžadují plné soustředění?
- Umí se soustředit na hru, kterou si samo vybralo?
- Převažuje u dítěte stále ještě hra před zájmem vypracovat předložené úkoly?
- Vidíte u dítěte schopnost pracovat systematicky a samostatně?
- Vydrží dítě u řízené činnosti a nepodléhá rušivým vlivům?
- Ví, co má v danou chvíli udělat?
- Přestane dítě pracovat při sebemenší překážce a na práci rezignuje?
- Odbíhá dítě od prováděné činnosti?
- Má dítě potřebu dokončit započaté?
- Má dítě chuť vyplnit úkol bez odkladu s vnitřním nasazením?
- Pozorujete u dítěte při realizaci činnosti nadšení? Pokud ano, u kterých činností konkrétně?

- Je zřetelné, že dítěti práce přináší uspokojení?
- Projevuje dítě velké zapálení do úkolu?
- Musí dítě vynaložit větší úsilí, aby se mu podařilo úkol splnit?
- Rozptyluje ostatní děti jinou činností, než na které má pracovat?
- Pokukuje po ostatních dětech a na předložený úkol se nesoustředí?
- Dává přednost opisování před vlastním pokusem o vypracování úkolu?
- Nechá si raději radit od ostatních, aby to už mělo, ale výsledek ho nezajímá?
- Na které typy úkolů se dítě soustředí dobře/špatně/krátce?
- Jaký vliv na soustředění dítěte má okolní dění?
- Ruší dítě jeho aktuální vnitřní stav?
- Daří se dítěti pracovat pouze s pomocí dospělého?

Hrubá motorika

Hrubá motorika představuje pohyby velkých svalových skupin. V předškolním věku dochází ke zdokonalování koordinace pohybu, který začíná být přesnější, plynulejší a cílenější. Do třetího roku věku dítěte zaznamenáváme vývojovou etapu, která je charakteristická tím, že rozvoj motoriky je rychlý a má obstarat spoustu pohybově vývojových úkolů. Proto je důležité, aby do třetího roku věku bylo dítěti dopřáno dostatečné množství pohybu. Je důležité podporovat motoriku velkých svalových skupin, tím i propojení pravé a levé hemisféry, které se právě přes opakování pohybu rozvíjejí, což pozitivně ovlivňuje také psychický vývoj. (Otevřelová, 2016)

Jemná motorika

Rozvinutá hrubá motorika je základním stavebním kamenem jemné motoriky. Jemná motorika, která je definována jako schopnost obratně, kontrolovaně manipulovat s malými předměty na malém prostoru, zahrnuje veškeré pohybové aktivity prováděné drobnými svalovými skupinami, vyžadující přesnost při plnění motorického úkonu. (Vyskytová, Macháčková, 2013)

Grafomotorika

Pojmem grafomotorika je označován soubor psychomotorických činností, které jedinec vykonává při psaní. Grafomotorika se rozvíjí individuálně, postupně se u dítěte zdokonaluje koordinace rukou a očí, koordinace jemných zápěstí, prstů na ruce, která umožňuje spontánní grafický projev, kterým dítě ztvárňuje vše, co jej obklopuje i své vnitřní pocity a prožitky, a později psaní. Postupně se u dítěte kvalita grafického projevu zdokonaluje, používaná ruka se uvolňuje. (Vyskytová, Macháčková, 2013).

Grafomotorika staví na vyzrálé hrubé motorice, na motorické koordinaci.

Podle grafického projevu je možné posuzovat také emoční stav dítěte, vyzrálost psychiky, mentální vyspělost, úroveň rozumových schopností, úroveň jemné motoriky, úroveň grafomotoriky, o zrakovém a prostorovém vnímání, o postojích dítěte. (Bednářová, Šmardová, 2011).

Projevy nevyzrálosti jemné motoriky a grafomotoriky u dítěte v předškolním věku (Bednářová, Šmardová, 2011):

- nevyhledává činnosti vyžadující obratnost a koordinaci jemných pohybů
- může být méně obratné při každodenních činnostech, sebeobsluze
- nevyhledává kreslení a malování
- linie kresby jsou často kostrbaté, vytlačené
- čára bývá vedena nerovnoměrně, neplynule
- obsah kresby je v porovnání s vrstevníky chudší
- kresba odpovídá kresbě dítěte mladšího věku, a to jak po stránce formální, tak i obsahové

Lateralita

Lateralita je pojem označující dominantní oko, ucho, ruku, nohu, tedy situaci, kdy dítě převážně při činnostech používá určitou ruku či nohu, např. pokud se dítě dívá do krasohledu, zvolí vždy stejné oko, tužku při kreslení drží vždy v pravé ruce apod.

Jsou však také děti, které při kreslení ruce střídají, tzv. ambidextrie, či mají dominantní pravou ruku, ale levou nohu či oko, tzv. zkřížená lateralita. (Bednářová, Šmardová, 2011)

Pro diagnostiku této oblasti si zkusíme odpovědět například na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Je dítě při běhání či skákání neobratné?
- Je při pohybu neobratné?
- Daří se mu chytat míč, házet správným směrem?
- Má potíže s koordinací?
- Kreslí rádo?
- Drží při kreslení správně tužku?
- Staví rádo lego?
- Omalovává rádo?

- Daří se mu postavit komín z kostek?
- Naučilo se jezdit na kole bez přídavných koleček?
- Tlačí hodně na pastelku?
- Přetahuje hodně při vybarvování?
- Jsou čáry při kresbě přerušované, neplynulé, kostrbaté, vytlačené?
- Je obsah kresby chudší než u vrstevníků?
- Stěžuje si, že ho při kreslení bolí ruka?
- Je méně obratné při každodenních činnostech?

Řeč

Řeč má mimořádný význam pro vývoj dítěte, pro jeho rozvoj myšlení, kvalitu poznávání a učení. Úroveň řeči souvisí s úrovní motoriky, proto u dětí s opožděným vývojem hrubé či jemné motoriky nastávají problémy v oblasti řeči. (Šmelová, Petrová, 2012)

Dítě by tedy mělo v předškolním věku řeči porozumět, mělo by chápat výklad či zadání při hrách nebo strukturovaných činnostech. Dítě by mělo pochopit děj příběhů a pohádek a také je umět převyprávět. Mělo by mít slovní zásobu přiměřenou svému věku, využívat všechny slovní druhy a mluvit bez významných gramatických a stylistických chyb. (Bednářová, Šmardová, 2015).

Řečové nedostatky mohou přispět k propuknutí některých specifických poruch učení.

Pro diagnostiku této oblasti si zkusíme odpovědět například na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Objevuje se u dítěte dyslálie?
- Používá všechny hlásky a skupiny hlásek?
- Vynechává hlásky nebo je nahrazuje jinou hláskou?
- Je již v péči logopeda?
- Umí zformulovat otázky a vyjádřit svůj nápad, myšlenku?
- Mluví gramaticky správně?
- Užívá minulý, přítomný a budoucí čas? Vypráví spontánně?
- Vytváří posloupnosti?
- Tvoří nadřazené pojmy?

- Pamatuje si kratší text?
- Navazuje při rozhovoru oční kontakt?
- Vypráví zážitky, přání, mluví o pocitech?

Fantazie a představivost

Fantazie je v období předškolního věku velmi bohatě rozvinutá, někteří autoři o ní hovoří jako o „kouzelném světě předškoláka“, v myšlení dětí se objevuje magičnost, či antropomorfismus (přirazování lidských vlastností neživým předmětům). Vede k formování myšlenkových procesů, na konci předškolního věku se objevují počátky duševně-logického myšlení. Fantazie se projevuje při hře, výtvarném projevu a rovněž v oblibě pohádek (Jucovičová, Žáčková, 2014).

Zrakové vnímání

Zrakové vnímání ovlivňuje rozvoj řeči, vizuomotorické koordinace, prostorové orientace, základní matematické představy. Nedostatečná zrková paměť způsobuje, že si dítě těžko ukládá do paměti tvary, tedy i písmena. Písmena tvarově podobná pak dítěti připadají stejná (Kutálková, 2014).

Pro diagnostiku této oblasti si zkusíme odpovědět například na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Daří se dítěti skládat puzzle?
- Daří se mu najít rozdíl mezi dvěma podobnými obrázky?
- Pojmenuje, který předmět chybí (ze šesti předmětů)?
- Vzpomene si, kde který obrázek ležel?
- Hraje rádo pexeso?

Sluchové vnímání

Sluch významnou měrou ovlivňuje rozvoj řeči a myšlení. V kontextu školní zralosti nás zajímá zejména úroveň fonemického uvědomování, tedy úroveň rozvoje schopnosti naslouchání, rozlišení figury v pozadí, sluchová diferenciacce, sluchová analýza a syntéza, sluchová paměť a vnímání rytmu. Nezralost sluchových funkcí ovlivní úspěšnost budoucího školáka. Jejich nezralost může být příčinou specifických poruch učení, převážně dysortografie, také však dyslexie (Bednářová, Šmardová, 2015).

Pro diagnostiku této oblasti si zkusíme odpovědět například na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Určí první souhlásku ve slově?
- Určí první samohlásku ve slově?

- Určí poslední samohlásku ve slově?
- Určí poslední souhlásku ve slově?
- Rozliší slova lišící se v hlásce?
- Rozliší délku slabik ve slově?
- Zvládá rytmiizaci?

Vnímání prostoru a času

Vnímání prostoru je důležité pro orientaci v prostředí, pro rozvoj grafomotoriky a školních dovedností, sebeobslužných a pohybových dovedností. Ve školním věku ovlivňuje čtení, psaní, matematiku, geometrii, orientaci v mapách a notových zápisech, promítá se do tělesné výchovy a rukodělných činností.

Předškolák často ještě dobře nezvládá odhadnout prostorové vztahy, přeceňuje velikost nejbližších předmětů a zároveň podceňuje velikost vzdálenějších předmětů. Spoléhá se pouze na to, jak se mu jeví, to co vidí. Nemívá problém s rozpoznáváním pozice nahoře/dole, první/poslední.

Orientace v čase je podmínkou pro uvědomování si časové posloupnosti. Dítě před vstupem do školy zná rozdíl mezi pojmy dříve/později, ví, jaký je rozdíl mezi pojmy před/po. Čas ale dokáže členit maximálně v rámci dnů v týdnu, pokud se jedná o delší časové úseky, jako je týden, měsíc, rok, umí je sice vyjmenovat, ale nedokáže si tento časový úsek představit (Kolaříková, 2015).

Pro diagnostiku této oblasti si zkusíme odpovědět například na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Zvládne dítě napodobit pohyb podle dospělého nebo podle předlohy?
- Rozpozná poslepu (hmatem) předměty?
- Orientuje se na svém těle?
- Ubrzdí včas tříkolku?
- Chce se jen někoho dotknout, ale neodhadne to, a vypadá to jako uhození?
- Bojí se míče, který na něj letí?
- Určí, který předmět je větší?
- Pojmenuje, co je nahoře, co je dole?
- Chápe a pracuje s pojmy „doprostřed“, „pod“, „za“, „vlevo“, „vpravo“, „první“, „poslední“, „daleko“, „blízko“?

- Orientuje se v prostoru školky?
- Chápe pojmy „včera“, „dnes“ a „zítra“?
- Ví, co nejčastěji dělá na jaře, v létě, na podzim a v zimě?
- Orientuje se v čase: ví, kdy snídáme, jdeme do školky, obědváme, večeříme

Předčíselné představy

Matematické představy se vyvíjí postupně, v souvislosti s vývojem hrubé a jemné motoriky, zrakového a sluchového vnímání, prostorového a časového vnímání, rozvoje řeči (Otevřelová, 2016).

Pro diagnostiku této oblasti si zkusíme odpovědět například na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Chápe a používá pojmy vypovídající o velikosti?
- Zvládá číselné řady? Do kolika?
- Umí přiřadit k číslu potřebné množství?
- Zvládne doplnit množství, když řeknete doplně předměty do pěti/šesti?
- Rozumí významu slov nic, všechno, nikdo, všichni, málo, žádní, někteří?
- Ubere předmět podle instrukce o jeden méně?
- Rozezná, pojmenuje a nakreslí kruh, čtverec, trojúhelník, obdélník?
- Seřadí předměty (4–6 předmětů) dle velikosti?
- Rozumí stupňování přídavných jmen (př. malý menší, nejmenší)?
- Poznává, co do dané skupiny nepatří?
- Třídí předměty podle barvy, velikosti a tvaru?

Citová a sociální zralost

Citová a sociální zralost je provázána se zralostí pracovní. Je tedy velmi důležitá pro učení. U předškoláků si můžeme povšimnout různých indicií, které upozorňují na to, zda je nebo není dítě sociálně a citově zralé. Sociálně a citově zralé děti se do školy těší, projevují zájem o poznávání písmen, počítání. Ustupuje u nich emoční labilita a impulzivita. Děti jsou schopny akceptovat sociální normy a přizpůsobit jim své chování.

Pro diagnostiku této oblasti si zkusíme odpovědět na následující otázky (Otevřelová, 2016):

- Těší se dítě do školy?
- Má potřebu poznávat nové věci?
- Je samostatné?
- Přemýšlí nad řešením předloženého úkolu?
- Nedělá mu obtíže pozdravit, rozloučit se, poděkovat?
- Nedělá mu obtíže počkat, až na něj přijde řada?
- Má potíže se separací od rodičů?
- Zvládá své emoce a chová se přiměřeně zvyklostem ve známém prostředí?
- Je schopno přijmout názor druhého člověka?
- Zvládá překážky?
- Při komunikaci s druhými projevuje občas agrese?
- Při komunikaci s druhými ustupuje?
- Při komunikaci s druhými se vzteká?

Citová a sociální zralost je základním předpokladem pro učení, pro efektivní školní práci i pro začlenění se do kolektivu. Když je dítě klidné, vyrovnané, sebejisté, tak se lépe soustředí (Otevřelová, 2016).

Závěr

V současné době má necelá čtvrtina dětí odklad školní docházky. Přesto se ve školách stále setkáváme s dětmi, které se potýkají s problémy spojenými s předčasným zaškolením nezralého dítěte.

Učitelé mateřských škol hrají v diagnostice školní zralosti či nezralosti velkou roli, zde má velký význam dlouhodobý a každodenní kontakt učitele s dítětem a rodiči. Právě učitel mateřské školy je ten, kdo provádí již prvotní diagnostiku školní zralosti, sekundárně pak tuto diagnostiku provádí učitel základní školy při zápisu do 1. třídy základní školy.

Dalším odborníkem zapojeným do diagnostiky školní zralosti a nezralosti konkrétního dítěte je pediatr. Posledními, ale velmi důležitými odborníky zapojenými do posouzení školní zralosti či nezralosti konkrétního dítěte, jsou odborníci školského poradenského zařízení, kteří sehrávají ve zjišťování školní zralosti dítěte klíčovou úlohu. Jsou kompetentní k posouzení aktuální úrovně školní zralosti dítěte a případně mohou doporučit odklad povinné školní docházky.

Literatura a použité zdroje

- [1] – BEDNÁŘOVÁ, Jiřina; ŠMARDOVÁ, Vlasta. *Školní zralost. Co by mělo umět dítě před vstupem do školy.* . Brno : Computer Press, 2011.
- [2] – VYSKOTOVÁ, J.; MACHÁČKOVÁ, K. *Jemná motorika: vývoj, motorická kontrola, hodnocení a testování.* Praha : GRADA, 2013.
- [3] – ŠMELOVÁ, E.; PETROVÁ, A. *Připravenost dětí k zahájení povinné školní docházky v kontextu současného kurikula.*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2012.
- [4] – JUCOVIČOVÁ, D.; ŽÁČKOVÁ, H. *Je naše dítě zralé na vstup do školy?*. Praha : GRADA, 2014.
- [5] – KOLARÍKOVÁ, M. *Dítě předškolního věku v prostředí sociální exkluze.* Opava : SLU, 2015.